

Naked and without Shame? Augustine on Sexuality¹

By Mathijs Lamberigts

During the second Pelagian controversy (418-430 AD), Augustine places a heavy emphasis on human desire in general and especially on that of sexuality. He propounds that sexuality does not belong to the essence of marriage. Mathijs Lamberigts makes it clear that this view of sexuality is the result of Augustine's historical reading of the fall and his conviction that the entire human race descended from one person, Adam.

Augustine's vision on sexuality has always been the subject of heavy criticism. For example, Uta Ranke-Heinemann begins her chapter on Augustine with the following statement: "The man who melted the hostility against sexuality and lust into a systematic unity with Christianity, was the greatest of all church fathers, namely, the holy Augustine" (Ranke-Heinemann 1990, p. 66). It is a heavy accusation that explains that because of Augustine's vision and its reception by many into the 20th century, sexuality is experienced as problematic, even within marriage (Dupont, Francois, van Geest, Lamberigts 2013). Sexuality can be accepted only with an eye towards propagation within the context of a legal marriage. Sexual enjoyment was unacceptable till deep into the 20th century, even in the Catholic tradition. He is, however, also the man of grace, peace, love and of social compassion. She has a definite point when she writes that Augustine delivered an unusual religious monastic contribution to western hostility against sex.

¹ Original title: "Naakt en zonder schaamte."

Already during his lifetime, Augustine's vision on sexuality was the subject of critique. Bishop Julianus of Aeclanum (+/- 380-454 AD) accused him that his vision of sexuality as a sinful desire in fact was a critique of God's work of creation. After all, the Bishop argued, God is the Creator of both body and soul. While humans were co-creators in propagating at the bodily level, God is the only Creator of the soul, which is exactly the level where sin and sinfulness are situated. Furthermore, God has given the human race the command to propagate and to populate the earth (Genesis 1:28). Propagation requires sexuality. Julianus had been married himself and knew that without sexual desire nothing happens. Sexuality belongs to our created nature, is intrinsically good and a condition for procreation. Sexuality as such did not deserve to be condemned, but the way people dealt with it. For Julianus, sexuality had a positive place within marriage with an eye to propagation.

It has to be said: Julianus experienced a youth very different from that of Augustine. He was the son of a bishop and married the daughter of another bishop. At the occasion of his wedding, the married bishop Paulinus of Nola wrote a marriage song (*epithalamium*) that clearly expresses great expectations from the young couple and where discussing a possible family was no problem.

Augustine's youth was of a different order. He had a girlfriend already during his student years. Out of that relationship in 371/372 AD, when he was still a teenager, an unwanted but very promising son was born (*Confessions* 4.2.2). Even though he remained faithful to his girlfriend for many years and she followed him to Milan, she was sent away, for she

stood in the way of a marriage to a woman of his own social status. That woman was a young girl who had not yet reached a marriageable age. Thus Augustine had to wait two more years before he could marry. However, he could not live without sex and therefore sought another woman with whom to share his bed, even though he experienced the departure of his girlfriend to Africa as very painful. He admitted that his earlier girlfriend would never be able to have another man (*Confessions* 4.2.2). It never came to a marriage with that young girl, for in the meantime he read Romans 13:13-14: “Let us behave decently, as in the daytime, not in orgies and drunkenness, not in sexual immorality and debauchery, not in dissension and jealousy. Rather, clothe yourself with the Lord Jesus Christ, and do not think about how to gratify the desires of the sinful nature.” Reading this text made everything clear to him. He no longer sought a woman for his sexual desires and no longer had any expectations of this world (*Confessions* 8.12.29-30). His conversion caused a farewell to a personal sexual life (Brown, 1988).

Naked and without Shame

In Augustine’s discussions about sexuality, Adam’s fall into sin and its results have played a prominent role. In Genesis 2:25 we read that the first human beings were naked but felt no shame for each other. In Genesis 3:7 it is said after the fall, “Then the eyes of both of them were opened, and they realized they were naked; so they sowed fig leaves together and made coverings for themselves.” He read the story of the fall as real history in which the pre-fall situation was idealized. The first people, Adam and his wife, Eve, are good creatures, created by a good Creator. Adam was created

out of dust and Eve out of a rib of Adam. This indicates the fundamental unity of the human race: All are Adam's progeny. Adam possessed a soul that would lead the body.

The first person's nature was healthy and created without blemish. He knew no sickness or inconvenience, no pain or suffering, no exhaustion. Living in the presence of the tree of life, he did not suffer the inconveniences of age. His most important task was to guard and work the paradise in which he as farmer could constantly contemplate the divine with pleasure and without exertion (*Genesi ad litteram*, 8.8-9). This was all to happen in accordance with God's will and in absolute obedience to Him. Adam was created after God's image and likeness, the reason he, in contrast to animals, walked upright (*De genesi contra Manichaeos*, 1:28). Intellectually, he was perfect, for he named all things (*De Genesi ad litteram*, 2.19). His mind superceded that of all other people as a bird supercedes a turtle in speed (*Opus imperfectum*, 5.1). Adam was created a morally perfect man, bestowed with a free will in order to live uprightly (*De natura et gratia*, 50). Because he was created upright, focused on God's will, he could easily keep God's commandments (*De peccatorum meritis et remissione*, 1,68). In addition, the body obeyed the soul perfectly before the fall. Adam and Eve were given the task to grow and to propagate themselves (Genesis 1:28).

Originally, Augustine thought, propagation took place at the spiritual level. Physical propagation was thought to be the result of the fall (*De Genesi contra Manichaeos* 1.30). He withdrew this vision (*Retractationes* 1.10.2) and in *De genesi ad litteram* 9.6 and 9.9 he defended the notion that Adam and Eve

in Paradise could pair up with an eye to propagation without involving sexual longing. He regarded harmonious sexuality, i.e., perfectly controllable sexuality, and propagation as apart of the essence of mankind. Adam and his wife were naked and were not ashamed. This for Augustine was proof that sinful desire (*de concupiscentia carnis*) was absent before the fall (compare *De peccatorum meritis et remissione* 2,36).

Thus, Augustine made a distinction between sexuality and propagation. For him, propagation without sexual desire was quite possible. It was only during his controversy with Julianus that he left open the possibility for sexual desire in Paradise, on condition that it be completely subject to human reason and will (*Contra duas epistulas pelagianorum* 1.34; *Contra Iulianum* 4.57; *Opus imperfectum* 1.68). If Adam and Eve had not sinned, their biological body-- which was the reason they needed to eat, a point at which they did not differ from mankind today—would have morphed over time into a spiritual body and they would thus be immortal (Bonner 1986-1994).

The Fall and Its Terrible Consequences

On basis of the foregoing, it is difficult to understand why Adam and Eve disobeyed God. Augustine did not answer the reason for the fall (Lamberigts, 2021). He does insist that Adam's sin was the result of pride. Adam preferred self-love to love for God (*Sermo* 96. 2). Adam was led astray by Eve, but he did not want to lose her, even if this meant sin (*De civitate Dei* 14. 11). Committing sin in a situation where he was not bothered by a single weakness, made his offence even worse (*De civitate Dei* 14. 12). In addition, Adam did

not show any remorse but pushed the harmonious sexuality as Augustine regarded it, i.e., perfect and controllable sexuality, and propagation as the essence of mankind, onto Eve (Genesis 3:12), though he himself was the first human being and the patriarch of all. Because Adam was the first human being and the source of human life, most of the weight of the fall is to be attributed to him.

Adam was banned from Paradise. Separated from the tree of life, physical suffering and death became his lot. Adam's disobedience over against God resulted in disobedience of the world of the flesh against the human spirit. More, Adam would have to suffer eternal death, if Christ had not saved him. Because of his rebellion against God, he ended up with the loss of control over his body. Sexual desire escaped the control of reason and even rebelled against this reason: it no longer obeyed the human will without challenges. Sexual desire arises even if people do not want it. It is absent, even when it is wanted. It leads its own life and seeks its own way. This disharmony is a part of the greater catastrophe in which war, violence, suffering and pain, greed and pride, entered into the human world. In that sense, for Augustine all longing of the flesh that counters the desires of the spirit is negative. It may be about taking revenge, excessive gathering of money, striving after fame, etc. (*De civitate Dei* 14, 15). In other words, sinful desire is broader than sexual desire. It is an expression of a certain opposition between the flesh and the spirit that is experienced in the human soul (Lamberigts 2012-2018).

Marriage and Sexuality after the Fall

As bishop, Augustine has written much about marriage and sexuality. He regarded the existence of genders and families, sex and human fertility as part and parcel of God's work of creation and called them a "natural good." The desire for marriage belongs to human nature, is focused on propagation and is thus completely in line with God's plan of salvation. In the controversy with Julianus, Augustine distinguished the evil of sexuality with the good of marriage (*De nuptiis et concupiscentia* 1.1.1; 1.7.8; 1.8.9). The three good things of marriage are faithfulness, propagation and the marriage bond. In propagation God's plan for history and the possibility to realize it become clear (Lamberigts 2000). The desire to have children is, according to Augustine, perfectly legitimate and honourable and is compared by him to longing for good health (*De nuptiis et concupiscentia* 2.17).

In his work *De bono coniugali* (About the good of marriage), Augustine poses as a defendant of marriage. He is in dialogue with the monk Jovianianus (died +/- 405 AD), who regarded marriage and being baptized in the virginal state on equal niveau, a reaction against what he regarded as exaggerated praise of virginhood. In reaction to the latter, Hieronymus (+/- 347-420 AD) made a caricature of marriage. The reaction in Christian circles of the time was enormous. Augustine wrote his work about the good of marriage in order to both criticize Jovinianus and to correct Hieronymus. From his own Manicheism period, Augustine knew that Manicheans in Africa condemned marriage, forbade propagation and ridiculed polygamous ancestors. Thus Augustine was of the opinion that both an abstinent life and marriage were a good, even though an abstinence was the greater good.

But Augustine had no good word for sexual desires, usually referred to as *concupiscentia (carnis)*, it being one of the results of the fall into sin. He considered the marriage of Joseph and Mary as the best of all marriages: it involved no sex. Jesus was the fruit of the concurrence between the Spirit and Mary, where the *concupiscentia carnis* was totally absent. That is the reason Augustine argued that Christ did not know sexual desire that resists the human spirit. That elicited from Julianus of Aeclanum the thought that the person Jesus Augustine promoted was not a real human being.

We have already seen that the evil of sexual desire, according to Augustine, was allowed with a view to propagation, which was considered good (*De bono coniugali* 3.3; *De nuptiis et concupiscentia* 2.21.36; *Contra Iulianum* 3.21.42; *Opus imperfectum* 1.70). Sexual longing needs to be tempered by the bond of marriage (*De bono coniugali* 6.6). Sex within marriage but without the intention to propagate is a forgivable sin (*De bono coniugali* 6.6), but even then it remains a sin, for it is proof that humans cannot control themselves. Whatever, it is better to have sex within marriage than to search for happiness outside of marriage. In the first case, the sin can be forgiven; not so in the second case (*De bono coniugali* 11.12; *De nuptiis et concupiscentia* 1. 16-17).

Augustine's discussions about sexuality must be seen in the light of his search for an explanation of the fact that the human soul is no longer capable of guiding the body. A person can try to control it, but that does not take away that sexual longing is an egocentric way to go. With the help of God's grace, humans can resist the wild impulses of sexual desire. Even the desire to have children is, according to Augustine, perfectly

legitimate. To be sure, even animals have sexual desire, but they do not possess reason. Human sexual desire is opposed to the rational good (*bonum rationale*). That is demonstrated by the human sense of shame and is the reason they dress and sex is practiced in private (*cf. Opus imperfectum* 4:4.37-38). Sexual desire is a disease that touches the entire person (*Confessions* 8.7.17); it must be healed through God's grace.

With the help of God's grace, humans can resist the wild impulses of sexual desire. Even though the human will is severely weakened because of the fall, humans remain capable of doing the good (*capax boni*) but only when encouraged and supported to this end by God's mercy. To a degree, sexual desire can be conquered under grace, but only through much difficulty and only by way of continued strain (*De nuptiis et concupiscentia* 1.28; *Contra Iulianum* 2.7). Grace and mercy, when filled in as God's love for human beings that leads to human love for God, change the perspective of humans from focusing on themselves to focusing on God and neighbour, from carnal desire for self to spiritual desire for God. With the help of grace and mercy, human reason is capable in this life to make good use of the evil of sexual desire without overcoming it totally (*De gratia et peccato originali* 2,39). According to Augustine, this is all possible only within a Christian sphere of life, for it is only there that people live "for God" (*propter Deum*), the only correct criterium for human moral acts. But complete healing is only to be expected at the resurrection, when the physical body turns into a spiritual body that no longer needs to strive against human reason and will.

Conclusion

Augustine regarded sexual desire as an evil that was used well within marriage with an eye to procreation. Sex without an eye on propagation is sinful and only marriage creates a forgiving environment. It is a vision that Augustine defended throughout his entire ecclesiastical career and even enlarged upon through the years. He developed this vision on the one hand on basis of his historical reading of the creation of Adam and his fall into sin (Genesis 1-3). On the other hand, it became his through his personal struggle with sexual desire in his own life. Within Western cultural history this vision was the norm for centuries for ecclesiastical declarations about marriage and sexuality, certainly during a time that ecclesiastical moral language was the privilege of clerics and the religious. A life of abstinence was regarded as the morally better and certainly the safest way in the struggle against unordered experiences of sexual passions. As late as 1930, Pope Pius XII, in his encyclical *Casti connubii*, appealing to Augustine, declared that sex within marriage without the intention of procreation was sinful.

But the times changed and, partially under the influence of existentialism, it gradually became clear that sexuality is an integral part of the human person and it is an legitimate way to demonstrate mutual love and affection within marriage, but without immediately thinking of propagation. This standpoint was expressly confirmed in the constitution *Gaudium et spes* 47-52 and in the Second Vatican Concilium (1962-1965) that treated marriage, but spoke only positively about sexuality. This was really a Copernican revolution: sexuality now took precedence over propagation. The Concilium did not utter a word about Augustine's

negative perspective on sexuality as sinful desire. On this point, Augustines's role is done away with today. His opinions are the object of historical research, but the faithful no longer follow it. Sex is no longer of the devil, but that does not mean that, following Freud, people can regard it as a good without problems. Sex is not a neutral given, but can effectively have a great impact on human behaviour for both good and bad. But that is for another day.

Mathijs Lamberigts (1955) is emeritus professor in Church History and Theology at the Catholic University of Leuven. He is chairman of the Augustinian Historical Institute and of the Flemish Heritage Libraries.

Bibliography

Gerald Bonner, Adam, in *Augustinus-Lexikon*, Schwabe 1986-1994, pp. 67.

Peter Brown, *The Body and Society. Men, Women and Sexual Renunciation in Early Christianity*, Columbia University Press, 1988.

Anthony Dupont, Wim François, Paul van Geest, & Mathijs Lamberigts, Sex, in Karla Pollmann (ed.), *The Oxford Guide to the Historical Reception of Augustine*, Oxford University Press 2013, pp. 1726-1737.

Mathijs Lamberigts, A Critical Evaluation of Critiques of Augustine's View of Sexuality, in Robert Dodaro & George Lawless (eds.), *Augustine and his Critics. Essays in Honour of Gerald Bonner*, London-New York: Routledge, 2000, 176-197.

-----, Augustine on Marriage: A Comparison of *De bono coniugali* and *De nuptiis et concupiscentia*, in *Louvain Studies* 35, 2011, pp. 32-52.

-----, *Peccatum originale*, in *Augustinus-Lexikon*, Schwabe 2012-2018, pp. 599-615.

-----, Book 13 & 14: The Incomprehensibility of the Fall and Its Consequences for Humanity, in David Vincent Meconi (ed.), *The*

Cambridge Companion to Augustine's City of God, Cambridge University Press 2021, pp. 167-187.

Uta Ranke-Heinemann, Eunuchen voor het hemelrijk: de rooms-katholieke kerk en seksualiteit, Ambo 1990.

Wie is er nu niet afgemat in deze wereld? Kan iemand mij zeggen wie er niet afgemat is van het werken of van het piekeren? De arme is afgemat van het werken, de rijke van het piekeren. De arme is afgemat omdat hij streeft naar bezit, de rijke omdat hij streeft naar behoud. En omdat hij ook nog winst wil maken, is de rijke nog veel afgematter. Je draagt dus in feite je eigen last: de zonden waaronder je gebukt gaat. En toch probeer je je te verheffen, ondanks het enorme gewicht van de zonden. En je trots zwelt op, ook al ben je zwaar beladen. Daarom zegt de Heer: 'Ik zal u verkwikken. Neem mijn juk op en leer van Mij.' Augustinus, Sermo 70a Wat kunnen we dan van U leren, Heer? Wij weten dat U in het begin het Woord was, en dat het Woord bij God was en dat het Woord God was. Wij weten dat alles door U is gemaakt, het zichtbare en het onzichtbare. Wat kunnen wij van U leren? De hemel ophangen? De aarde vastzetten? De zee uitspreiden? (...) Of wilt U ons misschien leren wat U op aarde hebt gedaan? Wilt U ons dát leren? Dan kunnen we van U leren hoe we melaatsen moeten reinigen, hoe we demonen moeten uitdrijven, koortsen verjagen, de golven van de zee tot bedaren brengen, doden tot leven wekken... 'Niets van dat alles', zegt Hij. Maar wat dan wel? Zachtmoedigheid en nederigheid van hart. Schaam je, trotse mens, schaam je voor God. Het Woord van God zegt, God zegt, de Eniggeborene zegt, de Allerhoogste zegt: 'Leer van Mij dat ik zachtmoedig ben en nederig van hart'. Zijn hoge majesteit is afgedaald naar de nederigheid. En dan durf jij, mens, je nog op te

blazen? Mens, kom tot jezelf, breng jezelf terug tot de nederigheid van Christus en blaas jezelf niet op tot je van trots uit elkaar barst

Augustinus heeft met name in de tweede pelagiaanse controverse (418-430) sterk de nadruk gelegd op de zondigheid van de menselijke begeerte in het algemeen en die van de seksualiteit in het bijzonder. Hij poneert dat seksualiteit niet tot het wezen van het huwelijk behoort. Mathijs Lamberigts maakt duidelijk dat dit problematiseren van seksualiteit samenhangt met Augustinus' historische lezing van de zondeval en zijn overtuiging dat de gehele mensheid haar oorsprong vindt in één persoon, Adam. Augustinus' visie op seksualiteit is steeds voorwerp geweest van zware kritiek. Uta Ranke-Heinemann begint haar hoofdstuk over Augustinus bijvoorbeeld met de volgende uitspraak: "De man die de vijandigheid tegenover seksualiteit en lust tot een systematische eenheid met het christendom heeft versmolten, was de grootste aller kerkvaders, de heilige Augustinus" (Ranke-Heinemann 1990, p. 66). Het is een zware beschuldiging die verwoordt dat omwille van Augustinus' visie en haar receptie velen tot in de twintigste eeuw seksualiteit (zelfs binnen het huwelijk) als iets problematisch hebben ervaren (Dupont, François, van Geest, Lamberigts 2013). Seksualiteit kon alleen maar aanvaard worden met het oog op voortplanting binnen de context van een wettelijk huwelijk. Seksueel genieten op zich was, zeker in de katholieke traditie, tot diep in de twintigste eeuw, onaanvaardbaar. Augustinus is echter ook de man van de genade, van de vrede, van de liefde, van sociale bewogenheid. Ranke-Heinemann Augustinus gaat hieraan voorbij, maar heeft toch een punt als ze stelt dat Augustinus een bijzondere bijdrage geleverd heeft aan de Westerse (religieus-monastieke) vijandigheid tegenover seks. Reeds tijdens zijn leven was Augustinus' visie op seksualiteit voorwerp van kritiek. Bisschop Julianus van Aeclanum (ca. 380-454) beschuldigde hem ervan dat hij met zijn visie op seksualiteit als een zondig verlangen in feite Gods scheppingswerk onder kritiek plaatste. Immers, zo argumenteerde Julianus, God is de schepper van lichaam en ziel. Waar de mensen in de voortplanting op het vlak van het lichamelijke mee-scheppen, is God de enige schepper van de ziel, precies het niveau waar zonde en zondigheid te situeren zijn. Bovendien heeft God de mensen de opdracht gegeven om zich voort te planten en de aarde te bevolken (Genesis 1:28). Om te kunnen voortplanten is seksualiteit nodig.

Julianus was zelf gehuwd geweest en wist dus dat zonder seksueel verlangen niets gebeurt. Seksualiteit behoort tot onze geschapen natuur, is intrinsiek goed, en voorwaarde om tot procreatie te komen. Niet de seksualiteit op zich diende veroordeeld te worden, wel de wijze waarop mensen er mee omgingen. Voor Julianus had seksualiteit een positieve plaats binnen het huwelijk met het oog op voortplanting. Het moet gezegd worden: Julianus had een andere jeugd doorgemaakt dan Augustinus. Hij was de zoon van een bisschop en trouwde met de dochter van een andere bisschop. Ter gelegenheid van zijn huwelijk schreef de gehuwde bisschop Paulinus van Nola een huwelijkslied (epithalamium) dat duidelijk grote verwachtingen stelde in het jonge stel en waar probleemloos kon gesproken worden over een mogelijke kroost. Augustinus' jeugd was van een andere orde. Augustinus had immers al van in zijn studententijd een vriendin. Uit die relatie werd in 371/372, Augustinus was nog een tiener, een ongewenste maar veelbelovende zoon geboren (Belijdenissen 4.2.2). Ook al bleef Bisschop Julianus van Aeclanum beschuldigde Augustinus ervan dat hij met zijn visie op seksualiteit als een zondig verlangen in feite Gods scheppingswerk onder kritiek plaatste Naakt en zonder schaamte? Even maar Augustinus over seksualiteit Mathijs Lamberigts 5 | 2022 22 Augustinus over seksualiteit Augustinus vele jaren trouw aan zijn vriendin (Belijdenissen 4.2.2) en volgde zij hem tot in Milaan, toch werd ze weggestuurd, want ze stond een huwelijk met een vrouw uit de eigen stand in de weg. Die vrouw uit de eigen stand was een jong meisje dat de huwelijksleeftijd nog niet bereikt had. Augustinus diende dus nog twee jaar te wachten vooraleer te trouwen. Augustinus kon echter niet zonder seks en daarom zocht hij een andere vrouw om het bed te delen, ook al ervaarde hij het vertrek van zijn vriendin naar Afrika als zeer pijnlijk. Hij gaf trouwens toe dat zijn vroegere vriendin wel in staat was om nooit meer een andere man te hebben, hij niet (Belijdenissen 4.2.2). Tot een huwelijk met het jonge meisje uit eigen stand is het nooit gekomen want in de 'wachttijd' las Augustinus Romeinen 13:13-14: "Laten we (...) ons onthouden van bras- en slemppartijen, ontucht en losbandigheid, tweespalt en jaloezie. Omkleed u met de Heer Jezus Christus en laat u niet meeslepen door uw aardse natuur met haar begeerten." Met het lezen van deze tekst werd alles helder. Augustinus zocht niet meer naar een vrouw voor zijn seksuele verlangens en had geen verwachting meer van deze wereld (Belijdenissen 8.12.29-30). Augustinus' bekering was dan ook een afscheid van een persoonlijk seksueel leven (Brown 1988). Naakt en zonder schaamte In

Augustinus' spreken over seksualiteit hebben de zondeval van Adam en de gevolgen daarvan een grote rol gespeeld. In Genesis 2:25 lezen we dat de eerste mensen naakt waren, maar zij voelden geen schaamte voor elkaar. In Genesis 3:7 wordt na de zondeval gezegd: "Nu gingen hun beiden de ogen open en zij ontdekten dat zij naakt waren. Daarom hechtten ze vijgenbladen aaneen en maakten daar lendenschorten van." Augustinus leest het verhaal van de zondeval als een historisch verhaal, waarbij de situatie van vóór de val geïdealiseerd wordt. De eerste mens, Adam, en zijn vrouw, Eva, zijn goede schepselen, geschapen door een goede Schepper. Adam was geboetseerd uit stof, Eva uit een rib van Adam. Hiermee wordt de fundamentele eenheid van het menselijk geslacht aangeduid: allen komen voort uit Adam, de eerste mens. Adam bezat een ziel die het lichaam leidde. De natuur van de eerste mens was gezond en zonder enig gebrek geschapen. De eerste mens kende geen ziekte of ongemak, geen pijn of smart, geen vermoeidheid. Levend in aanwezigheid van de levensboom had hij geen last van ouderdomsverschijnselen. Zijn belangrijkste taak was het bewaken en bewerken van het paradijs, waarin hij als landbouwer met plezier en zonder inspanning constant het goddelijke kon contempleren (De Genesi ad litteram 8.8-9). Dit alles zou gebeuren in overeenstemming met Gods wil en in absolute gehoorzaamheid aan hem. Adam was naar Gods beeld en gelijkenis geschapen, reden waarom hij, in tegenstelling tot de dieren, rechtop liep (De Genesi contra Manichaeos 1.28). Hij was intellectueel perfect: hij gaf immers aan alle dingen hun naam (De Genesi ad litteram 2.19). Zijn verstand overtreft dat van alle andere mensen zoals een vogel in snelheid een schildpad overtreft (Opus imperfectum 5.1). Adam was een moreel perfect geschapen man, begiftigd met een vrije wil om gerecht te leven (De natura et gratia 50). Omdat hij gerecht, gericht op Gods wil, geschapen was, kon hij gemakkelijk Gods bevelen onderhouden (De peccatorum meritis et remissione 1,68). Bovendien gehoorzaamde voor de val het lichaam perfect aan de ziel. Adam en Eva kregen de opdracht om te groeien en zich voor te planten (Genesis 1:28). Aanvankelijk dacht Augustinus dat voortplanting te situeren was op geestelijk niveau. De fysische voortplanting was een gevolg van de zondeval (De Genesi contra Manichaeos 1.30). Hij herroept deze visie (Retractationes 1.10.2) en in De Genesi ad litteram 9.6 en 9.9 verdedigt hij dat Adam en Eva in het paradijs zonder de aanwezigheid van het seksuele verlangen konden paren met het oog op de voortplanting. Augustinus beschouwde harmonische seksualiteit (dit wil zeggen: perfect controleerbare seksualiteit) en voortplanting als

behorend tot de essentie van de mensheid. Adam en zijn vrouw waren naakt en voelden geen schaamte. Dat was voor Augustinus een bewijs dat vóór de zondeval de concupiscentia carnis (het zondige verlangen) bij hen afwezig was (vgl. De peccatorum meritis et remissione 2,36). Augustinus maakt dus een onderscheid tussen seksualiteit en voortplanting. Voor Augustinus had voorplanten perfect gekund in afwezigheid van de seksuele begeerte. Pas in de controverse met Julianus zou Augustinus de mogelijkheid openlaten dat er seksueel verlangen bestond in het paradijs, op voorwaarde dat het volledig onderworpen was aan de menselijke rede en wil (Contra duas epistulas pelagianorum 1.34; Contra Iulianum 4.57; Opus imperfectum 1.68). Indien Adam en Eva niet hadden gezondigd, dan zou hun animaal lichaam – reden waarom Adam en Eva dienden te eten; op dit punt verschilden ze niet van de mensen vandaag (De civitate Dei 14,22) – na verloop van tijd veranderen in een geestelijk lichaam en zou onsterfelijkheid hen dus te beurt vallen (Bonner 1986-1994). De zondeval en zijn verschrikkelijke gevolgen Op basis van het voorgaande is het onbegrijpelijk waarom Adam en Eva ongehoorzaam zijn aan God. Augustinus heeft dan ook geen antwoord op het waarom van de zondeval (Lamberigts, 2021). Wel stelt hij dat de zonde van Adam is gebeurd uit hoogmoed. Adam verkoos eigenliefde boven Godsliefde (Sermo 96.2). Adam werd verleid door Eva en hij wilde haar niet verliezen, ook al betekende dit dat hij zondigde (De civitate Dei 14.11). Precies het begaan van de zonde in een toestand waarin hij door geen enkele zwakheid getekend was, maakt het vergrijp nog erger (De civitate Dei 14.12). Bovendien toonde Adam geen berouw maar schoof hij de Augustinus beschouwde harmonische seksualiteit (dit wil zeggen: perfect controleerbare seksualiteit) en voortplanting als behorend tot de essentie van de mensheid Augustinus over seksualiteit 23 5 | 2022 schuld in de schoenen van Eva (Genesis 3:12), terwijl hijzelf de eerste mens en de stamvader van allen is. Omdat Adam de eerste mens was, schenker van leven, komt het grootste gewicht voor de zondeval bij hem te liggen. Adam werd uit het paradijs verbannen. Verwijderd van de levensboom werden fysisch lijden en dood zijn deel. Adams ongehoorzaamheid tegenover God resulteerde in een ongehoorzaamheid van de wereld van het vlees tegen de menselijke geest. Meer nog, Adam zou de eeuwige dood hebben moeten verduren indien Christus hem niet had gered. Omwille van zijn opstand tegen God werd hij geconfronteerd met het verlies van controle over zijn lichaam. Het seksuele verlangen ontsnapte aan de controle van de rede en rebelleerde tegen deze rede: het

gehoorzaamde niet langer probleemloos aan de menselijke wil. Het seksuele verlangen komt op, ook als men dat niet wil. Het is afwezig, zelfs als men het wil. Het leidt zijn eigen leven en zoekt zijn eigen weg. Een mens kan proberen het in toom te houden, maar dat neemt niet weg dat het seksuele verlangen een eigenzinnige weg probeert te gaan. Deze disharmonie is een onderdeel van een grotere catastrofe waarin ook oorlog, geweld, lijden en pijn, hebzucht en hoogmoed, hun intrede doen in de mensenwereld. In die zin is voor Augustinus elk verlangen van het vlees dat ingaat tegen de wensen van de geest negatief. Het kan dan gaan om het nemen van wraak, het overmatig verzamelen van geld, het nastreven van roem enz. (De civitate Dei 14,15). Het zondig verlangen is dus ruimer dan het seksuele verlangen. Het is uitdrukking van een zekere antinomie tussen het vlees en de geest die ervaren wordt in de menselijke ziel (Lamberigts 2012-2018). Huwelijk en seksualiteit (na de val)

Augustinus heeft als bisschop veel geschreven over huwelijk en seksualiteit. Hij beschouwde het bestaan van de geslachten, de geslachtsgemeenschap en de menselijke vruchtbaarheid als onderdeel van Gods scheppingswerk en noemde hen een 'natuurlijk goed'. Het verlangen om te trouwen behoort tot de menselijke natuur, is gericht op de voortplanting en dus volledig in lijn met Gods heilsplan. In de controverse met Julianus onderscheidde Augustinus het kwaad van de seksualiteit van het goede van het huwelijk (De nuptiis et concupiscentia 1.1.1; 1.7.8; 1.8.9). De drie bona van het huwelijk zijn de trouw, de voortplanting en de huwelijksband. In de voortplanting wordt Gods plan met de geschiedenis en de mogelijkheden om dit te realiseren duidelijk (Lamberigts 2000). Ook het verlangen om kinderen te hebben is volgens Augustinus perfect legitiem en eerbaar en wordt door hem vergeleken met het verlangen naar een goede gezondheid (De nuptiis et concupiscentia 2.17). In zijn werk De bono coniugali (Over het goede van het huwelijk) werpt Augustinus zich op als een verdediger van het huwelijk. Hij is in gesprek met de monnik Jovianianus (gestorven rond 405), die het huwelijk en de maagdelijke staat bij gedoopten van gelijk niveau achtte: een reactie tegen de volgens hem overdreven lof van de maagdelijkheid. In reactie daarop had Hieronymus (ca. 347-420) van het huwelijk een karikatuur gemaakt. De reactie in de christelijke milieus van die tijd was enorm en Augustinus schreef zijn werk over het goede van het huwelijk om zowel Jovinianus te bekritisieren als om Hieronymus terecht te wijzen. Vanuit zijn eigen manicheïsche tijd wist Augustinus bovendien dat de manicheeërs in Afrika het huwelijk veroordeelden, voortplanting verboden en de

draak staken met de polygame aartsvaders. Augustinus was dus van oordeel dat zowel een leven in onthouding als het huwelijk een goed waren, ook al was een leven in onthouding een groter goed. Maar Augustinus had geen goed woord over voor het seksuele verlangen, meestal aangeduid als concupiscentia (carnis), één van de gevolgen van de zondeval. Augustinus beschouwt het huwelijk van Jozef en Maria dan ook als het beste huwelijk: er kwam daar geen seks aan te pas. Jezus was de vrucht van een samenspel tussen de Geest en Maria, waarbij de concupiscentia carnis volledig afwezig was. Dit is ook de reden waarom Augustinus argumenteert dat Christus het seksuele verlangen dat zich verzet tegen de menselijke geest niet kende. Dit ontlokte Julianus van Aeclanum de bedenking dat de mens Jezus zoals gepromoot door Augustinus eigenlijk geen echte mens was. We zagen al dat het kwaad van het seksueel verlangen volgens Augustinus wel geoorloofd is met het oog op de voortplanting die goed is (De bono coniugali 3.3; De nuptiis et concupiscentia 2.21.36; Contra Iulianum 3.21.42; Opus imperfectum 1.70). Het seksueel verlangen dient getemperd te worden door de huwelijksband (De bono coniugali 5.5). Seks binnen het huwelijk maar zonder het oogmerk voort te planten is een te vergeven zonde (De bono coniugali 6.6). Maar het blijft zelfs dan volgens Augustinus een zonde, want het is een bewijs dat mensen zich niet onder controle hebben. Hoe dan ook is het beter om seks binnen het huwelijk te hebben dan dat men zijn geluk buiten het huwelijk zoekt: in het eerste geval is de zonde nog te vergeven, in het tweede geval niet (De bono coniugali 11.12; De nuptiis et concupiscentia 1.16-17). Augustinus' bespreking van seksualiteit moet gezien worden in het licht van zijn zoeken naar een verklaring voor het feit dat de menselijke ziel er niet meer in slaagt om het lichaam te leiden. Een mens kan proberen het in toom te houden, maar dat neemt niet weg dat het seksuele verlangen een eigenzinnige weg probeert te gaan. Met de hulp van Gods genade kan de mens de ongeordende impulsen van het seksuele verlangen weerstaan. | 2022 24 Augustinus over seksualiteit en te sturen.

Zeker, dat seksuele verlangen komt ook voor bij de dieren, maar zij bezitten geen rede. Het seksuele verlangen bij de mens gaat in tegen het redelijk goed (bonum rationale). Dat blijkt volgens Augustinus uit de schaamte van mensen in deze: reden waarom ze zich kleden en seksuele omgang in afzondering gebeurt (cf. Opus imperfectum 4.37-48). Het seksuele verlangen is een ziekte die de hele mens treft (Belijdenissen 8.7.17) en ze moet genezen worden door Gods genade. Met de hulp van Gods genade kan de mens de ongeordende impulsen van het seksuele verlangen weerstaan. Want al is de

menselijke wil vanwege de zondeval zwaar verzwakt, hij blijft in staat om het goede te doen (capax boni) en wordt hiertoe door Gods genade aangespoord en ondersteund. Het seksuele verlangen is onder de genade in zekere zin overwinbaar, zij het met veel moeite en via volgehouden inspanning (De nuptiis et concupiscentia 1.28; Contra Iulianum 2.7). Genade, ingevuld als liefde van God voor de mens die leidt tot liefde van de mens voor God, verandert immers het perspectief van de mens van gerichtheid op zichzelf naar gerichtheid op God en de ander, van vleeselijk verlangen naar zichzelf naar geestelijk verlangen naar God. Met de hulp van de genade is de menselijke rede in dit leven in staat om goed gebruik te maken van het kwaad van het seksuele verlangen zonder door dit verlangen overwonnen te worden (De gratia et peccato originali 2,39). Dit alles is volgens Augustinus alleen maar mogelijk binnen de context van de christelijke levenssfeer, want alleen daar leven mensen 'voor God' (propter Deum), het enige juiste criterium voor het menselijke morele handelen. Maar de definitieve heling is slechts te verwachten in de verrijzenis, wanneer het animale lichaam een geestelijk lichaam wordt dat niet langer zal strijden tegen de menselijke rede en wil. Tot slot Augustinus beschouwde het seksuele verlangen als een kwaad waarvan men binnen het huwelijk goed gebruik maakt met het oog op de procreatie. Seks zonder beoogde voortplanting is zondig en alleen het huwelijk creëert een vergevingskader. Het is een visie die Augustinus gedurende heel zijn kerkelijke carrière heeft verdedigd en met de jaren zelfs uitvergroot. Hij heeft deze visie enerzijds ontwikkeld op grond van zijn historische lezing van de schepping van Adam en diens zondeval in Genesis 1-3, en anderzijds is het ingegeven door zijn persoonlijke worsteling met het seksuele verlangen in zijn eigen leven. Augustinus' visie is binnen de Westerse cultuurgeschiedenis gedurende eeuwen de norm geweest voor het kerkelijke spreken over huwelijk en seksualiteit, zeker in een tijd dat het kerkelijke morele spreken het privilege was van clerici en religieuzen. Een leven in onthouding werd beschouwd als de moreel betere en zeker de veiligste weg in de strijd tegen de als ongeordend ervaren seksuele passies. Nog in 1930 herhaalde paus Pius XII in de encycliciek Casti connubii met beroep op Augustinus dat seks binnen het huwelijk zonder de intentie te procreëren zondig was. Maar de tijden veranderden en geleidelijk aan werd (mede onder invloed van het existentialisme) duidelijk dat seksualiteit een integraal deel is van de menselijke persoon en dat seksualiteit een adequate weg is om wederzijdse liefde en affectie binnen het huwelijk te tonen, zonder dat er daarom steeds direct gedacht moet worden aan voortplanting.

Dit standpunt werd ook binnen de Rooms-katholieke kerk uitdrukkelijk bevestigd in de constitutie *Gaudium et spes* 47-52 en het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) dat handelde over het huwelijk sprak alleen maar positief over seksualiteit. Het ging hier werkelijk om een Copernicaanse omwenteling: seksualiteit kwam op de eerste plaats, niet langer de voortplanting. Over Augustinus' negatieve oordeel in verband met seksualiteit als zondig verlangen werd op het concilie met geen woord gerept. Augustinus' rol is vandaag op dit punt dan ook uitgespeeld. Zijn opvattingen zijn voorwerp van historisch onderzoek, maar gelovigen leven er niet meer naar. Seks is niet langer des duivels. Maar dat betekent nog niet dat men het na Freud kan beschouwen als een probleemloos goed: seks is geen neutraal gegeven, maar kan effectief een grote impact hebben op het menselijke gedrag, ten goede en ten kwade. Maar dat is voer voor een ander verhaal. Mathijs Lamberigts (1955) is emeritus hoogleraar geschiedenis van Kerk en theologie aan de faculteit Theologie en Religiewetenschappen (KU Leuven). Hij is voorzitter van het Augustijns Historisch Instituut (Leuven-Heverlee) en van de Vlaamse Erfgoedbibliotheken. Bronnen Gerald Bonner, Adam, in *Augustinus-Lexikon*, Schwabe 1986-1994, pp. 63-87. Peter Brown, *The Body and Society. Men, Women and Sexual Renunciation in Early Christianity*, Columbia University Press, 1988. Anthony Dupont, Wim François, Paul van Geest, & Mathijs Lamberigts, Sex, in Karla Pollmann (ed.), *The Oxford Guide to the Historical Reception of Augustine*, Oxford University Press 2013, pp. 1726-1737. Mathijs Lamberigts, A Critical Evaluation of Critiques of Augustine's View of Sexuality, in Robert Dodaro & George Lawless (eds.), *Augustine and his Critics. Essays in Honour of Gerald Bonner*, Londen-New York: Routledge, 2000, 176-197. Mathijs Lamberigts, Augustine on Marriage: A Comparison of *De bono coniugali* and *De nuptiis et concupiscentia*, in *Louvain Studies* 35, 2011, pp. 32-52. Mathijs Lamberigts, *Peccatum originale*, in *Augustinus-Lexikon*, Schwabe 2012-2018, pp. 599-615. Mathijs Lamberigts, Book 13 & 14: The Incomprehensibility of the Fall and Its Consequences for Humanity, in David Vincent Meconi (ed.), *The Cambridge Companion to Augustine's City of God*, Cambridge University Press 2021, pp. 167-187. Uta Ranke-Heinemann, *Eunuchen voor het hemelrijk: de rooms-katholieke kerk en seksualiteit*, Ambo 1990